

① הוסיף

והיה כדכתיב עליו כל העברים האלה
 הברכה והקללה אשר נתתי לפניך ושבתי אל לבבך בכל
 היום אשר הדיחך יהוה אלהיך שמה: ושבתי עד יהוה
 אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה
 ובמדך בכל לבבך ובכל נפשך: ושב יהוה אלהיך את שבתך
 ורחמך ושב וקבעך מפלג העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך
 שמה: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבעך יהוה
 אלהיך ומשם יקחך: והבאתך יהוה אלהיך אל הארץ אשר
 ירשו אבותיך והשתנה היישוב והרפך מאבותיך: וקח יהוה
 אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יהוה אלהיך
 בכל לבבך ובכל נפשך למען חיך: ונתן יהוה אלהיך את
 פלג האלות האלה על אבותיך ועל שאונך אשר רחוק: ואמה
 תשוב ושמעת בקול יהוה ועשית את כל מצותיו אשר אנכי
 מצוך היום: והתורפה יהוה אלהיך בכל מעשה ידך בפני
 כבוד ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה: כי ישוב יהוה
 לשמש עליך לטוב כאשר השש על אבותיך: כי תשמע
 בקול יהוה אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו להתחבה בספר
 התורה הזה כי תשוב אהיהוה אלהיך בכל לבבך ובכל
 נפשך: והמצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום
 לא נמלאת הוא מסך ולא דחקה הוא: לא בשמים הוא
 לאמה כי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה
 ונעשה: ולא מעבר לים הוא לאמר מי יעבר לנו אל עבר
 הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשה: פירשתי אליך והקבע
 מאד בפניך ובלבבך לעשות:

והיינו דאמר (ב) אבדימי בר חמא בר דוסא
 דביי מאי דכתיב לא בשמים היא ולא מעבר לים
 היא לא בשמים היא שאם בשמים היא אתה
 צריך לעלות אחריה ואם מעבר לים היא
 אתה צריך לעבור אחריה דבא אמר לא
 בשמים היא לא חמצא במי שמגביה
 דעתו עליה בשמים ולא חמצא במי שמרדב
 דעתו עליה כים רבי יוחנן אמר לא בשמים
 היא לא חמצא בגסי רוח ולא מעבר לים
 היא לא חמצא לא בסודנים ולא בתגרים:

צ"ל
 ח"ל
 ח"ל

③

④

ח
 ח
 ח
 ח

ח קחוב בתורה: לא בשמים היא, ולא מעבר לים היא (דברים
 ה' יב"ג). לא בשמים היא - לא בגסי הרום היא מצויה
 ולא במקדמי מעבר לים היא למקד אפרו חקמים: לא
 כל הפרקה בחבורה חקמים. וצו חקמים: הו קמט דעסקי
 נצטק בתורה:

ה קל-הגביאים קדם צו על-התשובה, ואין ישראל נגאלין
 אלא בתשובה. וקבר הקטיסה תורה שסוף ישראל בצעות
 השוקה בסוף גלותם ומיד הם נגאלין, שנאמר: וקה כי יבאו
 עליה קל-הדברים... ושבת עד... אליה... ושב... אליה... את-
 שבותך ורחמך ושב וקבעך מפלג העמים אשר הפיצך יהוה אלהיך
 שמה (דברים ה' א"ג)

(יא) וטעם כי המצוה הזאת, על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה
 אשר אנכי מצוך היום⁶⁷. (אבל המצוה הזאת) על התשובה הנכרת, כי והשובות אל לבבך,⁶⁸
 ושבתי עד ה' אלהיך, מצוה שיצוה אותנו לעשות כן, ונאמרה בלשון הבינוני * לרמוז בהבטחה
 כי עתיד הדבר להיות כן, והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים
 תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך
 אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום, וזה טעם בפסוק ובלבבך לעשותו.⁶⁹
 שיתודו⁷⁰ את עונם ואת עון אבותם בפיהם, וישוּבו בלבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה
 לעשותה לדורות, כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך⁷¹, כמו שפירשתי⁷²:

⑤
 פ"ד
 פ"ד

⑥ היה קורא פרק שני ברכות

אהלים לנחלים. כחלום נטיו כחלום נטיו כחלום נטיו
 נטע. ולי נראה לחלום דהאי קרא לוא לשון אהל אלא
 לשון בשמים אלא כראש מדמיון מה סוכו לוחליך לכחלום נטיו:
 הקורא את שמע ואיט יודע להיכן טעה חוזר לראש. פ' מטעם

א כחלום נטיו כחלום נטיו כחלום נטיו: אף [אליס]. נתי
 מדרשות. חלום לשון נטיעה נופלת כהם שנאמר ויעע אהלי אפדנו
 ותיאל יאו: קשרין ליה גנא. קושרין לו חופס להשיאו אשכ: יחזור
 לראש. כגון שביח יודע שצפרק. ה טעה ודלא אכל אינו יודע בלחה
 מקום זו טעה: בין פרק לפרק. תורה אור
 שיוע שגמר הפרשה וליך להתחיל
 פרשה אחרת ואינו יודע בלחה מכן:
 יחזור לפרק ראשון. להפסק ראשון (ג)
 וביח אס שמוע: בין פתיחה לפתיחה.
 שיוע שזריך לומר וכחחחח ואינו
 יודע אס ראשון אס שני: (ח) ואמר

④B
 פ"ד פ"ד

פרק ראשון
 א קל-המצוה שבתורה, בין צשה בין לא-סעשה, אם עבר
 אדם על-צחט טקו, בין גזרון בין בשגגה - קשיצשה תשובה
 וישוב מטקאי, ט"ב קהתנדוהי קפני קאלי, קרוך-הוא, שנאמר:

עלי נהר (כחלום) נטע וגו' לומר לך מה
 נחלים מעלין את האדם ממומאה לטהרה
 אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף
 זכות:

יְעֲרוֹף בְּמִטְרָא לַקְּתִי : אין לקחי אלא דברי תורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם ואומר (שם ה) קחו מוסרי ואל כסף ואין מוסר אלא דברי תורה שנאמר (שם א) שמע בני מוסר אביך ואומר (שם ה) שמעו מוסר וחכמו ואומר (שם ד) החזק במוסר אל תרף ואומר (תוסע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואין דברים אלא דברי תורה שנאמר (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם : כמטר. מה מטר חיים לעולם אף דברי תורה חיים לעולם. אי מה מטר מקצת עולם שמחים ומקצת עולם עצבים בו מי שבורר וגתו מלא יין וגתו וגרנו לפניו מצירים לו אף דברי תורה כן תיל תול כטל אמרתי. מה טל כל העולם כלו שמחים בו אף דברי תורה כל העולם כלו שמחים בו : כשעירים עלו דשא. מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ומגדלים אותם כך דברי תורה מעלים לומזיהם ומגדלים אותם תיל (משלי ד) סלסלה ותרוממך : וקרביבים עלי עשב. מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם ומפנקים אותם כן דברי תורה מעדנים אותם ומפנקים אותם.

6A

(א) שְׁנַצְטוּיָנוּ להתודות כו' ע' ר"מ ה' תשובה מפ"א עד סוף ההלכה . ולכאורה נלפ"ד מד' הרהמ"ח דהמ"ע ודאן אינו התשובה רק היודי נפה דנוה"כ היא ולא ממנחס מהמטא לריך להתודות בפיו ככל מ"ע שחלו בדיוטר כעון ק"ט ודומיהם וכ"כ מלשון המכילתא שמביא הרהמ"ח ועדיין כו' שהודיו כח"י כו' מכלן אף בח"ל כו' . ובאמת תשובה מנואל להדיא בתורה כפ' תשובה כפ' נלכים והשבות אל לבכך בכל הגוים אשר דייתך כו' ושבת כו' ושבת כו' אלהיך את שבתך כו' ומיירי בח"ל כדכתיב בכל הגוים ט' וכפ' ולאחזקן והפיק וכו' ושבת עד ט' כי לחוס כו' ג"כ מנואל ככתוב דאף בח"ל מהני תשובה א"י תשובה

9

רבינו יונה יצירי תרע"ב

8

רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונה *מנין לגורדין שישעבו שבועה שאינו נקרע שנאמר [ו]לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אמר *רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה אמר *בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים *ד"ה ואבי מדבית עלי קאתו רבה דעסק בתורה *חיה ארבעין שנין אבי דעסק בתורה ובגמילות חסדים היה שיתין שנין

רבי יוחנן

ט"ז עסק גבור על מי שיש גידול עון ספול"השם שלא יתכפר עונו ב'סורים. והנה הקדמנו, כי יש לו רשאות תעלה אם יקדש את השם יתקבץ סמיו. עוד תמצא לו בקרה גתגיונו סמיו בתורה ויגדלתו זה, באשר אקרו רבזמינו וקרונו לקרבה (ר"ח י"ח א) אם יתכפר עון בית-עלי קנח וקמקסה (ש"א ג"ה) קנח וקמקסה אין התכפר, אכל מתכפר ב'דברי-תורה, ואף-על-פי שיהיה עון בית עלי סחולל מ'ענת קדשים, כמו שאמרו (ש"א ג י"ג) בצון אשר-ברע כי-תקללים קדם קניו. והנה כי התורה רשאה לקל סקה נחלה מאו. על כן כתוב (משלי טו ד) פרסא לשון עץ חיים. יד וצ' זה שאקרו רבזמינו וקרונו לקרבה (ש"א טו א) כי על קרחות ומיתות בית-דין, תשובה יום הכפורים תולים ו'סורים מקרקים. יש שאלה, והלא כתוב ויפא טו א' מכל סאטטיקים קפני ? תסקרו ותשובה קנה, כי מה שאמרו לקני ? תסקרו, [ו] מ'ענת-עשה על התשובה, שאנסש דרכינו ונקטרנה (תשובה על השם ביום הכפורים, ואף-על-פי שנתתנו על זה קל עת, סחיונו נוסף ביום הכפורים, והשקרה אשר קיינו היא התשובה וחסן הסעשים, אכל מה שקחוב (שם) כי-כיום הזה כפר עליכם לטור אתכם שהוא אטור על השקרה שהשם יתקבץ מסור אותנו טו השון ויכפר עלינו ב'פנה עלקה ביום הכפורים גלא ו'סורים, זה נאמר על מ'ענת לא-סעשה, אכל על קרחות ומיתות בית-דין, תשובה יום הכפורים תולים ו'סורים מקרקים.

ר"ע

ר"ב

ר"ד

ר"ב

ר"ב

רבינו יונה (10)

המא בר' חנינא מה תקנתו של מספרי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה שנא' מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לשון הרע שנאמר חץ שרוח לשונם ואין עץ ים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחויקים בה ואם עסהארץ הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר *רוח רבי אחא ברבי חנינא אומר סיפר אין לו תקנה ישכבר כרתו דוד ברוח הקדש שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות אלא מה תקנתו שלא יבא לידי לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו שנאמר וסלף בה שבר *רוח תגא דבי רבי ישמעאל ר' כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים כתיב הכא לשון מדברת גדולות וכתוב בעבודת כוכבים *אנא המא העם הזה המאה גדולה בגילוי עריות כתיב *ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת בשפיכות דמים כתיב *גדול עוני מנשוא גדולות אימא תרתי ה' מינייהו מפא במערבא אמרי לשון תליתאי יקטיל תליתאי הורג י' (8) למספרי ולמקבלו (9) ולאומרו

11

אמר רבא כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה (ולא תפלת) ולא מטה
*ולא אשם אמר רבי יצחק מאי דכתיב *ואת תורת התפלת ואת תורת
האשם כל העוסק בתורת התפלת כאילו הקריב תפלת וכל העוסק בתורת
אשם כאילו הקריב אשם

אמר רבא
קי

12

How is justice administered in the World to Come? People
who were sinful are condemned to death, [with punishment
decreed] for four generations of their descendants, as it says,
*I keep in mind the sin of the fathers for their descendants to the
third and fourth generation (Shemos 20:5). If they do teshu-
vah and learn Torah and Mishnah before they die, G-d's
greatest consolation is to raise them from the dust, hug and
kiss them, and bring them to life in the World to Come to
join all the tzaddikim, as it says, He raises the needy from the
dust . . . to seat them with nobles, with the nobles of His people
(Tehillim 113:8).*

תנא
רבא א' ק' ה'
ברק ה'

13

(ד) ד"א וזה הדבר . תה"ד (מס"ד) קדו עמכם
דברים . וז"ה (מס"ס) ארזק בנקיון כפי ונ"י לשמע בקול תורה . יכול
אף להקריב פרים ואלים ת"ל לשמע בקול תורה . לפי שישראל אומרים
רבו העולם הנשיאים המאויב ומביאים קרבן ומתכפר להם . משיח חמא
ומביא קרבן ומתכפר לו . אנו אין לנו קרבן . א"ל ואם כל עדת ישראל
ישגו ונ"י . א"ל עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות . א"ל דברים אני
מבקש שנא' קדו עמכם דברים ושוכו אל ה' . ואני מוחל על כל עונותיכם .
ואין דברים אלא ד"ת שנא' (זכ"ה ה) אלה הדברים אשר דבר משה . א"ל
אין אנו יודעים . א"ל כבו והתפללו לפני ואני מקבל . אבותיכם כששעו עבוד
במצרים לא בתפלה פירתי אותם שנאמר (מס"ס) ויאנחו בני ישראל מן
העבודה ויועק . בימי יהושע לא בתפלה עשיתי להם נסים שנא' (ש"ס
ו) וקרע יהושע שמלותיו ומה אמרתיו לזמה ככידון ונ"י . בימי השופטים
בבניה שמעתי צעקתם שנא' (מס"ס ו) ויהי כי זעק בני ישראל אל ה'
ונ"י . כימי שמואל לא בתפלה שמעתי להם שנא' (ש"ל ו) ויועק שמואל
אל ה' בעד ישראל ויענה ה' . וכן אנשי ירושלים אע"פ שהכעיסוני
בשכיל שכבו לפני רחמי עליהם שנאמר (מס"ס) כי כה אמר ה' הנו
ליעקב שמתה ונ"י . הווי איני מבקש מכם לא זכותם ולא קרבנות . אלא
דברים שנא' קדו עמכם דברים ושוכו אל ה' . לכך אמר דוד (מס"ס)
ארזק בנקיון כפי אינו אמר להקריב לך אלא לשמוע בקול תורה שאני
מודה לך על דברי תורה;

הנה רבא
ה"ה

מחל - שמואל ויועק
ברק ה'

ה. כִּלְעוֹסֶס בַּתּוֹרָה קָדִי לְקַבֵּל שְׂכָר, אוּ כְדֵי שֶׁיֵּשׂא תַּגִּיעַ עֲדֵיו אֲרָצוֹת - הֵרִי זֶה עוֹסֵק שֶׁיֵּשׂא לְשִׁמָּה, וְכִלְעוֹסֶס כִּה לֹא לִירְאָה וְלֹא לְקַבֵּל שְׂכָר, אֲלֵא מִפְּנֵי אֲהַבַת אֲדוֹן כִּלְעוֹסֶס שֶׁזֶנָּה כִּה - הֵרִי זֶה עוֹסֵק כִּה לְשִׁמָּה. וְאָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם יֵצֵטֵק אָדָם בַּתּוֹרָה אֲמָלוּ שֶׁיֵּשׂא לְשִׁמָּה, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁיֵּשׂא לְשִׁמָּה - כִּי לְשִׁמָּה. לְסִיכָה לְשִׁמָּה לְמִדּוֹן אֶת-הַקְּטָנִים וְאֶת-הַגְּדוֹלִים וְקָלָה עִפִּי הַתְּאָרָךְ - אִין קְלִמָּדִין אוֹתָם אֲלֵא לְעַבֵּד מִירְאָה וְכְדֵי לְקַבֵּל שְׂכָר. עַד שֶׁתִּרְכַּה דַּעֲתָם וְיִתְחַבְּמוּ חֲכָמָה וְסִרְיָה, מְגִדִים לָהֶם כִּי זֶה מַעֲסַם מַעֲסַם וּמְרַגְלִין אוֹתָם לְעִנּוּן, זֶה בְּנִתָּה עַד שֶׁיִּשְׁלִיגוּהוּ וְיִדְעוּהוּ, וְיַעֲבֹדוּהוּ מֵאֲהָרָה.

14
רמב"ם
י"ה

ה. תְּחִלַּת-דִּינוֹ שֶׁל אָדָם אִינוֹ נִדוּן אֲלֵא עַל-הַמַּלְמוּד, וְאַחֲרַיִךְ עַל-שְׂאֵר מַעֲשָׂיו. לְסִיכָה אָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם יֵצֵטֵק אָדָם בַּתּוֹרָה בִּין לְשִׁמָּה, כִּין שֶׁיֵּשׂא לְשִׁמָּה, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁיֵּשׂא לְשִׁמָּה כִּי לְשִׁמָּה.

15
רמב"ם
י"ה

ז. יוֹם-הַכַּפּוּרִים הוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לְכָל-יָד, לְיַחֵד וּלְרַבִּים, וְהוּא קַצ' מַחֲלָה וְסִלִּיחָה לְיִשְׂרָאֵל, לְסִיכָה סִבִּים הַכֵּל לְעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְלְהַתְּנִידוֹת בְּיוֹם-הַכַּפּוּרִים. וּמִצְוַת נְדוּי יוֹם-הַכַּפּוּרִים שֶׁיִּתְחַיֵּד מִצָּרְב הַיּוֹם לָדָם שִׂיאֲכָלִי - שְׂמָא יִסְנַק' בְּסַעֲדָה לָדָם שֶׁיִּתְנַדָּה. וְאַף-עַל-פִּי שֶׁהַתְּנַדָּה לָדָם שִׂיאֲכָלִי, חוֹזֵר וּמִתְּנַדָּה בְּלִילֵי יוֹם-הַכַּפּוּרִים צְרִיבִית, וְחוֹזֵר וּמִתְּנַדָּה בְּשַׁמְרִית וּבְמוֹקֵף וּבְמִנְתָּה וּבְנִעֻלָּה. וְהִיכֵן מִתְּנַדָּה? יַחֲד - אֲסֵר תְּפִלְתוֹ, וְשִׁלְטֵם-צְבוּר - בְּאִמְצַע תְּפִלְתוֹ, בְּכִרְכָּה רְבִיעִית.

16
כ"ה תשרי
ב"מ ב"ב כ"ה
מ"ה מ"ה תשרי
מ"ה מ"ה תשרי
כ"ה
יבא ה' לכה וכה דומה
לד?

הַשִּׁיבָנוּ אֲבִינוּי לְתוֹרָתָהּ, וְקַרְבָּנוּ מִלְּכָנוּ לְעַבֹדָתָהּ, וְהִחְזִירָנוּ בְּתִשְׁבָּה שְׁלָמָה לְפָנֶיךָ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַרוֹצֵה בְּתִשְׁבָּה.

17